

The effect of Program Budget on Improving the Level of Planning and Accountability Processes of Iraqi Public Universities with an Expert Perception Approach¹

Mohammad Hossein Setayesh² Professor, Department of Accounting, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran. (Corresponding Author)

Helmi Hamzah Abass Mashari Ph.D. Student of Accounting, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Department of Accounting, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Navid Reza Namazi³ Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Received: 24/Jul/2024 | Accepted: 15/Dec/2024

Abstract

Purpose: The purpose of this study was identifying the effects of using program budgeting in planning and accountability of Iraqi state universities.

Methodology: This field research was conducted in Basra University, Iraq, with a practical approach. The statistical population consisted of the university's president, vice presidents, financial manager and faculty members related to accounting, auditing, management, taxation and economics. The study was both qualitative and quantitative. We applied purposive sampling method in the qualitative section, and simple random sampling strategy in the quantitative section. Data were collected by questionnaires and were analyzed by structural equation method.

Findings: The results of the hypotheses testing show that there is a significant relationship between the use of program budgeting and planning. Additionally, there is a significant relationship between the use of program budgeting and accountability, and between advanced tools and technologies, government support, integrated government systems, and scientific and practical competence in improving the level of financial planning. Moreover, a significant relationship exists between advanced tools and technologies, government support, integrated government systems, scientific and practical competence, on the one hand, and enhancement of financial planning, effectiveness of financial planning, and accountability, on the other.

Originality: Iraq's state universities, including Basra University, are suffering from significant funding shortfalls that hinder their ability to provide quality education. By promoting effective budgeting and planning practices, this study aims to contribute to the long-term sustainability of Basra University and support the country's development goals.

Keywords: Budgeting; Program Budgeting; Financial Planning; Accountability; Iraqi State Universities.

1. This article is taken from Shiraz University's doctoral dissertation in Accounting.

2. setayesh@shirazu.ac.ir

3. nnamazi@rose.shirazu.ac.ir

عنوان مقاله: تاثیر بودجه برنامه‌ای بر بهبود سطح برنامه‌ریزی و پاسخگویی دانشگاه‌های دولتی عراق با رویکرد ادراک خبرگان^۱

محمدحسین ستایش^۲، حلمی حمزه عباس مشاری^۳،
نویدرضا نمازی^۴

مقاله پژوهشی

دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۳
پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۵

چکیده:

هدف: هدف این مطالعه شناخت نقش بودجه برنامه‌ای در بهبود برنامه‌ریزی و پاسخ‌گویی در دانشگاه‌های دولتی عراق است.

طرح پژوهشی/ روش‌شناسی/ رویکرد: این پژوهش میدانی در دانشگاه بصره عراق با رویکرد کاربردی اجرا شده است. جامعه آماری آن، رئیس دانشگاه، معاونان، مدیر مالی و اعضای هیئت‌علمی مرتبط با حسابداری، حسابرسی، مدیریت، مالیات و اقتصاد بودند. این مطالعه در دو بخش کیفی و کمی انجام شد. در بخش کیفی، از نمونه‌گیری هدفمند و در بخش کمی، از نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد. داده‌ها با پرسش‌نامه جمع‌آوری و با روش معادلات ساختاری تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها نشان داد که به‌کارگیری بودجه برنامه‌ای، بر برنامه‌ریزی تأثیر معنادار دارد. همچنین به‌کارگیری بودجه برنامه‌ای بر پاسخ‌گویی نیز تأثیر معنادار دارد. افزون‌براین، ابزارها و فناوری‌های پیشرفته، حمایت دولت، سیستم‌های یکپارچه دولتی و صلاحیت علمی و عملی، بر «ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی»، «سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی» و «پاسخ‌گویی» تأثیر معنادار دارد.

اصالت/ ارزش: دانشگاه‌های دولتی عراق با کمبود بودجه شایان توجهی مواجهند که مانع از توانایی آن‌ها در ارائه آموزش باکیفیت می‌شود. این مطالعه با ترویج شیوه‌های بودجه‌ریزی و برنامه‌ریزی مؤثر، به پایداری بلندمدت دانشگاه بصره کمک می‌کند و از اهداف توسعه کشور حمایت می‌کند.

کلیدواژه‌ها: بودجه‌ریزی، بودجه برنامه‌ای، برنامه‌ریزی مالی، پاسخ‌گویی، دانشگاه‌های دولتی عراق.

۱. مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته حسابداری دانشگاه شیراز است.

۲. استاد، گروه حسابداری، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
(نویسنده مسئول).
setayesh@shirazu.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری، گروه حسابداری، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۴. استادیار، گروه حسابداری، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
nnamazi@rose.shirazu.ac.ir

بودجه یک صورت مالی مهم از نهادهای دولتی است که در دستیابی به اهداف مشخص شده در چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه کشور، نقش اساسی دارد (Mimba *et al.*, 2013). بودجه برنامه‌ای یک سیستم مالی مهم است که هدف آن ارتقای مدیریت بخش عمومی، افزایش اثربخشی و دستیابی به شفافیت، کارایی، اثربخشی و صرفه اقتصادی است (Lorensius *et al.*, 2021; Christensen & Laegreid, 2015). این سیستم بر اساس رابطه بین بودجه‌های مصرف شده و نتایج پیش‌بینی شده و با مشارکت سیاست‌گذاران، مدیران و شهروندان در برنامه‌ریزی راهبردی، هزینه و اولویت‌بندی عملکرد است. شناخت رابطه بین برنامه‌ریزی مالی و تخصیص منابع با در نظر گرفتن چشم‌اندازهای بلندمدت، از دیگر اهداف بودجه برنامه‌ای است (Fathia *et al.*, 2017; Price *et al.*, 2016).

برنامه‌ریزی، فرایند آگاهانه تصمیم‌گیری در خصوص اهداف و فعالیت‌های آینده یک فرد، گروه، واحد کاری یا سازمان است و با تعداد اهداف مشخص، مسیر رسیدن به اهداف را پیش‌بینی می‌کند؛ بنابراین، برنامه‌ریزی به تلاش‌های ذهنی برای تصور و طراحی وضعیت مطلوب و پیش‌بینی راه‌ها و مسیرهای نیل به آن نیاز دارد. بسیاری از کارشناسان برنامه‌ریزی را مهم‌ترین وظیفه مدیران می‌دانند که مانند پلی، وضعیت حال را به وضعیت آینده مرتبط می‌سازد و موجب حداقل سازی نااطمینانی‌های محیطی می‌شود و آن را ابزاری برای کنترل عملکرد مدیران قلمداد می‌کنند (Ranji Jafroudi, 2023).

پاسخ‌گویی در شرایط امروز، بسیار مهم است و مقامات مسئول باید در خصوص نتایج، کارایی، اثربخشی و هزینه‌های فعالیت‌های دولتی اطلاعاتی را ارائه دهند. تا دهه ۱۹۸۰، تغییراتی برای بهبود کارایی، اثربخشی و پاسخ‌گویی در بخش عمومی ایجاد شد (Bawono, 2015). حال، بسیاری از کشورها، به سیستم بودجه‌ریزی عملکردمحور می‌پردازند که رابطه بین تخصیص بودجه و عملکرد دستگاه اجرایی را روشن می‌کند. استفاده از روش بودجه‌ریزی برنامه‌ای، می‌تواند کارایی و اثربخشی اعتبار را با امکان نظارت، دسترسی به نتایج هزینه‌ها و شفاف‌سازی توزیع منابع افزایش دهد (Fathia *et al.*, 2017). طی سال‌ها، فشارهای نظارت مالی بر سازمان‌های دولتی جهانی افزایش یافته است؛ بنابراین بسیاری از کشورها سیستم بودجه خود را به سمت یک رویکرد برنامه‌ای تغییر داده‌اند تا رابطه بین تخصیص بودجه و عملکرد دستگاه اجرایی را روشن کنند (Bawono, 2015). این امر با ارائه پشتیبانی اطلاعاتی قابل اعتماد برای تصمیمات بودجه دولت و مجلس، پاسخ‌گویی را افزایش می‌دهد (Pratt, 2019). درک مقامات بخش دولتی از تعدهای پاسخ‌گویی و دانش لازم برای انجام آن‌ها از

طریق برنامه‌ریزی و عملکرد مناسب، بسیار مهم است؛ زیرا بودجه به عنوان یک پایه عمل می‌کند و تصویر واضح‌تری از سیستم پاسخ‌گویی ارائه می‌دهد (Rahim et al., 2020; Yusuf, 2020).

مشکلی که در سیستم بودجه‌ریزی کشور عراق وجود دارد، نداشتن برنامه در تهیه بودجه است که باعث عدم شفافیت و کارایی پایین تخصیص بودجه می‌شود. شناسایی ابعاد بودجه‌ریزی برنامه‌ای، برای بهبود سطح برنامه‌ریزی و فرایندهای پاسخ‌گویی بسیار لازم است. دانشگاه‌ها به عنوان سازمان‌های دولتی، سیستم‌های بودجه خود را به سیستم‌های پاسخ‌گو تبدیل کرده‌اند و بر گزارش‌های مالی برای پاسخ‌گویی تأکید می‌کنند (Dendy Akbar & Ruhiyat, 2018).

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، یکی از نهادهای راهبردی پرورش نیروی متخصص و مورد نیاز جامعه به حساب می‌آیند. اعضای هیئت علمی به عنوان عامل اصلی جهت‌دهنده سرمایه‌های فکری و اجتماعی، نه تنها در سطح دانشگاه، بلکه در سطح کشور نقش ویژه‌ای ایفا می‌کنند (Sharifi et al., 2023).

در قرن بیست و یکم، اقتصاد در آموزش عالی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، اهمیت ویژه‌ای دارد. آموزش عالی، اولویت حیاتی است که از دیدگاه اجتماعی و فردی به عنوان سرمایه‌ای برای آینده عمل می‌کند. بودجه‌ها به عنوان برنامه‌های مالی، برای برآورد درآمدها و هزینه‌ها عمل می‌کنند و در حکمرانی نقش حیاتی دارند. بودجه‌ریزی در دانشگاه‌های دولتی، باید عواملی مانند کنترل دولت، پاسخ‌گویی اجتماعی و تأمین مالی از طریق مالیات را در نظر بگیرد (Mashkor et al., 2018). دانشگاه‌ها در مواجهه با افزایش متقاضیان با محدودیت‌های مالی مواجهند که بازنگری و سازمان‌دهی مجدد درآمد و تخصیص منابع را ضروری می‌سازد.

جمع‌بندی پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهد که بودجه‌ریزی برنامه‌ای، بر پاسخ‌گویی و عملکرد دستگاه‌های اجرایی تأثیر مثبتی دارد و به عنوان رویکردی مؤثر در جهت‌دهی به سازمان‌ها و دولت‌ها شناخته می‌شود. در حالی که برخی مطالعات، به موانع اجرای این نوع بودجه‌ریزی و برخی دیگر، به تأثیر آن بر عملکرد پرداخته‌اند، پژوهش‌های اندکی به بررسی موردی در بودجه‌ریزی دانشگاه‌ها، به‌ویژه در عراق توجه کرده‌اند. این پژوهش شکافی را پر می‌کند که هیچ مطالعه قبلی به آن نپرداخته است؛ برای مثال، البنا و همکاران^۱ (۲۰۲۲)، یوسف (۲۰۲۰)، رحیم و همکاران (۲۰۲۰)، سلیمان و سلیمان^۲ (۲۰۱۹) یا مشکور و همکاران (۲۰۱۸)، بودجه برنامه‌ای را در دانشگاه‌های عراق بررسی نکرده‌اند. این مطالعه شکاف موجود را با تمرکز بر متغیرهای مختلفی همچون ابزارها و فناوری‌های پیشرفته، ارتقای برنامه‌ریزی مالی، حمایت دولت و سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی در

1. Al-Banna

2. Soleman & Soleman

دانشگاه بصره پُر می‌کند و این موضوعی است که در تحقیقات گذشته کمتر در کانون توجه قرار گرفته است. به همین دلیل، لازم است ابعاد بودجه‌ریزی برنامه‌ای در دانشگاه‌ها، به‌عنوان یکی از نهادهای دولتی مهم مورد واکاوی قرار گیرد. این مطالعه ابعاد بودجه‌ریزی برنامه‌ای دانشگاه بصره را که یکی از دانشگاه‌های بزرگ کشور عراق است، بررسی می‌کند و به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- آیا ابعاد بودجه‌ریزی برنامه‌ای، بر ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد؟
- آیا ابعاد بودجه‌ریزی برنامه‌ای، بر اثربخشی برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد؟
- آیا ابعاد بودجه‌ریزی برنامه‌ای بر پاسخ‌گویی تأثیر دارد؟

در نتیجه، هدف از این مطالعه بررسی تأثیر استفاده از بودجه برنامه بر برنامه‌ریزی و پاسخ‌گویی دانشگاه‌های دولتی عراق با تمرکز بر دانشگاه بصره است. این مطالعه دو جنبه مهم دارد:

۱. اهمیت علمی (نظری): ارزیابی اینکه چگونه روش‌های جدید تهیه بودجه می‌تواند کارایی برنامه‌ریزی مالی را افزایش دهد و پاسخ‌گویی مالی را فعال کند و به بهبود و توسعه روش‌های تهیه بودجه در نهادهای دولتی کمک کند.

۲. اهمیت عملی: هدف پژوهش با تعریف نقش استفاده از روش‌های جدید بودجه در نهادهای دولتی و افزایش آگاهی درباره آن‌ها، نشان دادن تأثیر بودجه بر افزایش کارایی و اثربخشی برنامه‌ریزی و پاسخ‌گویی در نهادهای دولتی عراق است.

ادامه پژوهش بدین ترتیب ساختاربندی شده است. ابتدا مبانی نظری و پیشینه ادبیات ارائه می‌شود. پس از بیان روش‌شناسی، فرضیه‌های پژوهش آزمون می‌شود و در پایان، یافته‌ها و نتایج ارائه خواهد شد.

مبانی نظری پژوهش

بودجه‌ریزی برنامه‌ای با تأکید بر نتایج اعتبارهای بودجه‌ای، نتایج عملکردها و اقدام‌های دولت را به هم پیوند می‌زند و باعث استفاده درست از منابع مالی، افزایش پاسخ‌گویی، کارایی و اثربخشی بودجه می‌شود. بودجه‌ریزی برنامه‌ای تحت عنوان یک روش بودجه‌ریزی در سطح گسترده‌ای در جهان، از جمله در کشورهای توسعه یافته با استقبال مواجه شده است (Balogun et al., 2015). به‌واسطه بودجه‌ریزی برنامه‌ای، سنجش پاسخ‌گویی سازمان‌ها، اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های سازمان‌ها و تحقق اهداف سازمانی راحت‌تر می‌شود. اجرای موفق بودجه‌ریزی برنامه‌ای، در گرو برنامه‌ریزی درست و توانایی مدیران در سازمان است که لازمه آن، کسب مهارت کافی مدیران سازمان‌هاست (Fakhruddin, 2016).

گسترده‌گی و تعدد مسئولیت‌های دولت، چگونگی حصول درآمد و انجام هزینه را با پیچیدگی

همراه می‌کند به طوری که، برای نظام بودجه‌ریزی مشکلاتی از جهات حقوقی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی به وجود می‌آورد. در اینصورت، تنظیم بودجه دولتی نسبت به دیگر نهادها تأثیر و کارآمدی بیشتر دارد. (Fathia et al., 2017). به گفته ایاد و رپاز^۱ (۲۰۱۸)، اهمیت بودجه این است که ارتباطات و مجادلات صورت گرفته بین دولت و قوه قانون‌گذاری را در هر سال نشان می‌دهد. نظام حسابرسی دولت بایستی بتواند صادقانه بودن اطلاعات حسابداری، مبنی بر درست مصرف شدن منابع طبق بودجه، قوانین، نظارت‌ها و الزامات قراردادی (حسابرسی رعایت) را در جهت اهداف سازمان (حسابرسی عملکرد) بررسی و گزارش کند؛ اما نظام‌های سنتی بودجه‌ریزی، به جای تمرکز بر این هدف و نتایج حاصل از برنامه‌های دولت، بیشتر بر تخصیص منابع و کنترل «ورودی‌ها» متمرکز بوده‌اند و عملکرد واحدهای مصرف‌کننده بودجه و نتایج عملی حاصل از تخصیص بودجه را مدنظر قرار ندادند. نظام حسابرسی دولتی سنتی نیز به عنوان ابزار کنترل بودجه‌ای، به جای تمرکز بر خروجی‌ها و نتایج حاصل از مصرف منابع، تنها بر ورود و خروج وجه نقد و رعایت بودجه و قوانین تمرکز داشته است. هدف محوری نظام حسابرسی دولتی نیز، به رسیدگی میزان و محل مصرف منابع نقدی و رعایت بودجه و قوانین (حسابرسی رعایت مالی) محدود بوده است. بنابراین بودجه برنامه‌ای می‌تواند تحول مناسبی را در سیستم حسابداری و حسابرسی بخش عمومی پدید آورد و به شفافیت اطلاعات و بهبود پاسخ‌گویی کمک کند. یاسین و عبدالله طی بحثی در خصوص چارچوب پیشنهادی برای اجرای بودجه برنامه و عملکرد در واحدهای دولتی عراق، تأکید کردند که بودجه‌های تفصیلی سنتی، کارایی و اثربخشی در استفاده از اموال عمومی را محدود می‌کند. بودجه و عملکرد برنامه، بخشی از تلاش‌های اصلاحی برای تغییر تمرکز از ابزارهای مورد استفاده در ارائه خدمات، به کارایی خود ارائه خدمات است (Yassin & Abdullah, 2020).

مشکور و همکارانش (۲۰۱۸) اعتقاد دارند که افزایش نظارت بر سیستم آموزش عالی عراق، برخی از ضعف‌ها و نارسایی‌ها را برجسته می‌کند که در وهله نخست، از عدم پاسخ‌گویی به جامعه ناشی می‌شود. آن‌ها چندین مسئله را در سیستم آموزش عالی عراق شناسایی کردند، مانند تخصیص ناکافی بودجه عمومی به آموزش عالی؛ امکانات ناکافی برای نگهداری و جذب دانشجویان نخبه؛ محدود بودن سرانه فضا، امکانات و منابع اطلاعاتی در دانشگاه‌ها؛ عدم وجود نظام جامع نظارت، ارزشیابی و اعتباربخشی در آموزش عالی. آن‌ها برای هم‌سو کردن سیستم آموزش عالی عراق با تحولات جهانی، پیشنهاد اجرای بودجه برنامه‌ای در برنامه‌ریزی و پاسخ‌گویی را ارائه کردند. آن‌ها تأکید می‌کنند که بهینه‌سازی سیستم، باید در درجه اول بر بهبود فرایند بودجه‌ریزی متمرکز باشد.

همچنین، انتقال از بودجه سنتی به بودجه برنامه و عملکرد را برای انعطاف‌پذیری بهتر، کاهش هزینه و ارزیابی عملکرد توصیه کردند.

مطالعات کلارک و همکاران^۱ (۲۰۱۸) و جکسون^۲ (۲۰۲۱) بر موضوع بودجه برنامه‌ای تأکید دارند. ریگی و همکاران^۳ (۲۰۲۰) دریافتند که محدودیتهای بودجه و منابع در دانشگاه بر عملکرد تحصیلی دانشجویان تأثیرگذار است که این موضوع نشان‌دهنده اهمیت نقش دولت در حمایت از بودجه‌ریزی است. ماسیندانو و همکاران^۴ (۲۰۱۸) بیان کردند که برای رسیدن به هدف حمایت مالی دولت از دانشگاه‌ها برای توسعه اقتصادی، دانشگاه‌ها به زیرساخت‌های بهینه و ابزارها و فناوری‌های پیشرفته در یک سیستم دولتی یکپارچه نیاز دارند. فناوری نقش مهمی در اجرای بودجه برنامه‌ای برای بهبود کیفیت دانشگاه ایفا می‌کند. کارشناسان با صلاحیت عملی و علمی می‌توانند در این فرایند کمک کنند. هارافونوا^۵ (۲۰۱۷) معتقد است که برای رسیدن به بودجه برنامه‌ای مناسب، به سیستم‌های یکپارچه دولتی و ابزارها و فناوری‌های پیشرفته نیازمندیم؛ به این معنا که باید از تکنولوژی و امکانات و ابزارهای آن، برای بودجه برنامه‌ای استفاده کنیم تا بتوانیم کیفیت دانشگاه‌ها را افزایش دهیم. در این میان وجود افراد خبره (Viapiana, 2021) با صلاحیت عملی (Amemba et al., 2015) و صلاحیت علمی کافی (Johnston, 2016) ضروری است. این افراد با تخصص و دانش خود، خواه به‌صورت نظری یا تجربی (افراد باسابقه) می‌توانند در اجرای بودجه برنامه‌ای در دانشگاه‌ها کمک کنند. مائورو^۶ (۲۰۱۹) معتقد است که بودجه برنامه‌ای به‌طور مستقیم بر عملکرد دانشگاه تأثیر می‌گذارد. ارزیابی عملکرد در دانشگاه‌ها، برای جذب دانشجو و ارتقای کیفیت آن‌ها ضروری است. مائورو (۲۰۱۹) بیان می‌کند که برنامه‌ریزی بودجه برنامه‌ای شامل افزایش برنامه‌ریزی مالی و اندازه‌گیری اثربخشی آن است. البنا و همکارانش (۲۰۲۲) رویکردی را برای توسعه بودجه عمومی در عراق، برای انطباق با روندهای معاصر پیشنهاد کردند. آن‌ها بر نیاز به برنامه و بودجه عملکرد و مبنای تعهدی اندازه‌گیری برای بهبود کارایی و اثربخشی سیستم حسابداری دولتی، در زمینه‌هایی مانند تصمیم‌گیری، نظارت و ارزیابی عملکرد تأکید کردند.

پورعلی و کاکوان (۲۰۱۶) امکان‌سنجی بودجه‌ریزی عملیاتی را در دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بابل بررسی کردند. آن‌ها دریافتند که توانایی، اختیار و پذیرش لازم برای

1. Clark et al.
2. Jackson
3. Rigby et al.
4. Masindano et al.
5. Harafonova
6. Mauro

اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی بر اساس مدل شاه^۱ امکان‌پذیر است. **داداشی و همکاران (۲۰۱۹)** تأثیر بودجه‌ریزی در بخش عمومی بر پاسخ‌گویی دولت را بررسی کردند و دریافتند که اجرای حسابداری تعهدی، بر پایبندی دولت به بودجه تأثیر مثبتی دارد؛ اما بر سایر شاخص‌های پاسخ‌گویی تأثیر معناداری ندارد. **طباطبایی میرحسینی و همکاران (۲۰۱۹)** ضمن تأکید بر اهمیت بودجه‌ریزی عملیاتی در سازمان‌های دولتی، بیان کردند که این سبک بودجه‌ریزی منابع مصرف شده را به نتایج برنامه متصل می‌کند. **نمازی و رضایی (۲۰۲۰)** یک چارچوب بودجه جامع در سازمان‌های دولتی با تمرکز بر سیستم کنترل بودجه و مزاد بودجه ارائه کردند. آن‌ها یک سیستم حسابداری مدیریت راهبردی را به‌منظور طراحی یک سیستم کنترل دقیق مدیریت برای اهداف بودجه و برنامه‌ریزی راهبردی پیشنهاد کردند. **محسنی تنکابی و طوطیان (۲۰۲۰)** به تحلیل موانع اجرای بودجه‌ریزی مبتنی بر عملکرد، در دستگاه‌های اجرایی ایران پرداختند. عوامل فنی و فرایندی، محیطی و انسانی، به‌عنوان موانع اصلی شناسایی شدند. **خردمند و خانی (۲۰۲۱)** اجرای موفقیت‌آمیز بودجه‌ریزی عملیاتی در دانشگاه آزاد را با استفاده از مدل قابلیت‌های راهبردی مالی بررسی کردند. این مطالعه نشان داد که ابعاد و مؤلفه‌های قابلیت راهبردی مالی، بر اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی تأثیر مثبتی دارد. **محمدی و مرتضی‌نیا (۲۰۲۳)** به بررسی مدل بودجه‌ریزی مشارکتی در زیرنظام برنامه و بودجه دانشگاه پرداختند. آن‌ها ۵ بُعد، ۹ مؤلفه و ۳۲ شاخص (زیر مؤلفه) برای طبقه‌بندی عوامل پیدا کردند.

سوهارتونو و همکاران^۲ (۲۰۲۲) چالش‌های بودجه‌ریزی مبتنی بر برنامه‌ریزی را به بحث گذاشتند و بر نیاز به تطابق بین برنامه‌های سازمانی و بودجه، برای استفاده مؤثر از بودجه تأکید کردند. **پرایز و همکاران (۲۰۱۶)** عملکرد بودجه و پاسخ‌گویی دولت را از دیدگاه یک شهروند بررسی کردند. آن‌ها به رابطه مثبتی بین اطلاعات بودجه و رضایت شهروندان از روش‌های بودجه‌بندی و بهبود عملکرد پاسخ‌گویی با افزایش اعتماد شهروندان دست یافتند. **آخورشاید و الشوبکی^۳ (۲۰۱۹)** سازوکارهای اجرای بودجه و عملکرد برنامه را در وزارت آموزش عالی و تحقیقات علمی اردن ارزیابی کردند و الزامات اساسی برای تطبیق موفقیت‌آمیز و عدم وجود رابطه مناسب بین اهداف راهبردی وزارت و اقدامات اجرایی مصوب در پیش‌نویس بودجه عمومی را شناسایی کردند. **سیوکور^۴ (۲۰۱۸)** بودجه‌ریزی، پاسخ‌گویی و تعهد سازمانی را در اداره‌های دولتی مطالعه کرد و نشان داد که عوامل

1. Shah
2. Suhartono et al.
3. Akhoershaideh & Alshoubaki
4. Syukur

سازمانی، از طریق تعهد بر بودجه‌ریزی عملیاتی تأثیر غیرمستقیم، و عامل پاسخ‌گویی، تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی بر استقرار بودجه‌ریزی عملیاتی دارند. **سلیمان و سلیمان (۲۰۱۹)** روش‌های بودجه‌ریزی بر مبنای عملکرد را در مؤسسه‌های دولتی مالزی بررسی کردند و دریافتند که ایجاد و تداوم بودجه‌ریزی بر مبنای عملکرد امکان‌پذیر است؛ اما اثربخشی برخی شاخص‌ها، مانند مرجعیت و پذیرش، در مورد روش‌های جدید بودجه‌بندی تأیید شدند. **عبدالرحیم و همکاران (۲۰۲۰)** با استفاده از داده‌های ۶۶ مدیر بانک و معاونان رئیس‌جمهور، تأثیر بودجه‌ریزی عملیاتی را بر پاسخ‌گویی و عملکرد مطالعه کردند و دریافتند که بودجه‌ریزی عملیاتی، می‌تواند حسابداری مالی در دولت را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، از طریق ایجاد پاسخ‌گویی بهبود بخشد. **یوسف (۲۰۲۰)** تأثیر بودجه‌ریزی مبتنی بر عملکرد را بر پاسخ‌گویی دولت محلی در اندونزی بررسی کرد و تأثیر مثبت و معناداری را بر عملکرد، بودجه‌بندی و پاسخ‌گویی دولت نشان داد. **عبدالرحیم و همکاران^۱ (۲۰۲۲)** تأثیر بودجه برنامه‌ای و پاسخ‌گویی را به بحث گذاشتند و دریافتند که بودجه برنامه‌ای به‌طور مثبت بر پاسخ‌گویی تأثیر می‌گذارد). **رجب و فادیل^۲ (۲۰۲۲)** آنان به این نتیجه رسیدند که باید سرمایه‌گذاری قابل توجهی در اقتصاد سوریه صورت گیرد تا بودجه‌ریزی سنتی به بودجه برنامه و عملکرد تغییر یابد. **موسیگا و همکاران^۳ (۲۰۲۳)** بر تأثیر ضعیف نظارت بر بودجه و سازوکارهای پاسخ‌گویی بر کارایی سیستم‌های بهداشتی کنیا تأکید کردند و راه‌کارهایی را برای بهبود آن از طریق افزایش سواد بودجه، بودجه‌ریزی مشارکتی و هماهنگ کردن عملکرد و پاسخ‌گویی مالی پیشنهاد دادند. **پاتیناجا و همکاران^۴ (۲۰۲۳)** تأثیر مشارکت در بودجه‌ریزی، فرهنگ سازمانی و منبع کنترل را بر پاسخ‌گویی عملکرد در دولت استان ملوک بررسی کردند. آنان دریافتند که مشارکت در بودجه‌ریزی و فرهنگ سازمانی، بر مسئولیت‌پذیری نسبت به عملکرد تأثیر مثبت دارد؛ در حالی که متغیر منبع کنترل بر مسئولیت‌پذیری عملکرد تأثیر منفی دارد. **حکیکی و آفریکاه^۵ (۲۰۲۳)** تأثیر پاسخ‌گویی، شفافیت و نظارت را بر عملکرد بودجه نقدی در شهر موجوکتو بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که شفافیت و نظارت، بر عملکرد بودجه نقدی تأثیر چشمگیری دارد، در حالی که پاسخ‌گویی در این رابطه تأثیری ندارد.

مدل مفهومی پژوهش

برای رفع نارسایی‌های موجود، اتخاذ رویکرد بودجه‌ریزی بر مبنای برنامه به‌منظور تضمین

1. Abdel-Rahim *et al.*
2. Ragab & Fadila
3. Musiega *et al.*
4. Pattinaja
5. Hakiki & Africa

پاسخ‌گویی مالی و آموزشی توصیه می‌شود. این رویکرد، به‌ویژه در مواجهه با کاهش حمایت‌های مالی جهانی و نیاز به پاسخ‌گویی در نتایج اقدامات آموزش عالی اهمیت دارد. دانشگاه‌های دولتی که عمدتاً اعتبار خود را از دولت دریافت می‌کنند، در توسعه علمی و فرهنگی جامعه نقش حیاتی ایفا می‌کنند؛ از این رو، بودجه‌ریزی نادرست، می‌تواند به تخصیص نامناسب منابع منجر شود. مطالعه حاضر در پی بررسی تأثیر استفاده از بودجه برنامه‌ای بر برنامه‌ریزی و پاسخ‌گویی در دانشگاه‌های دولتی عراق، به‌ویژه دانشگاه بصره، است. دانشگاه‌ها با چالش‌هایی نظیر افزایش متقاضیان و محدودیت‌های مالی مواجهند که ضرورت به‌کارگیری بودجه برنامه‌ای را پررنگ‌تر می‌کند. این رویکرد که شامل حمایت دولت، سیستم‌های یکپارچه، صلاحیت‌های علمی و عملی و به‌کارگیری فناوری‌های نوین است، بر عملکرد دانشگاه‌ها و فرایندهای برنامه‌ریزی و ارزیابی تأثیر دارد. در این راستا، فرضیه‌های پژوهش و یک الگوی مفهومی (شکل ۱) نیز برای تبیین این روابط ارائه شده است. بودجه برنامه‌ای از حمایت دولت، سیستم‌های یکپارچه دولتی، صلاحیت‌های علمی و عملی و ابزارها و فناوری‌های پیشرفته و مرتبط با پاسخ‌گویی و برنامه‌ریزی با ابعاد سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی و ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی تشکیل شده است. این الگو با هدف تبیین روابط پیچیده بین متغیرها و تأثیرات متقابل آن‌ها بر عملکرد و پاسخ‌گویی در دانشگاه‌ها طراحی شده است.

شکل ۱. الگوی مفهومی پژوهش

فرضیه‌های پژوهش

برای نیل به هدف پژوهش، طبق مبانی نظری، پیشینه و الگوی پژوهش، فرضیه‌های اصلی

مطالعه به شرح زیر تدوین شده است:

- فرضیه اصلی ۱. بودجه برنامه‌ای بر برنامه‌ریزی تأثیر دارد.
- فرضیه اصلی ۲. بودجه برنامه‌ای بر پاسخ‌گویی تأثیر دارد.
- بر مبنای فرضیه‌های اصلی، ۱۲ فرضیه فرعی نیز مطرح شده است:
- فرضیه فرعی ۱. ابزارها و فناوری‌های پیشرفته بر ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۲. حمایت دولت بر ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۳. سیستم‌های یکپارچه دولتی بر ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۴. صلاحیت علمی و عملی بر ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۵. ابزارها و فناوری‌های پیشرفته بر اثربخشی برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۶. حمایت دولت بر اثربخشی برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۷. سیستم‌های یکپارچه دولتی بر اثربخشی برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۸. صلاحیت علمی و عملی بر اثربخشی برنامه‌ریزی مالی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۹. ابزارها و فناوری‌های پیشرفته بر پاسخ‌گویی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۱۰. حمایت دولت بر پاسخ‌گویی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۱۱. سیستم‌های یکپارچه دولتی بر پاسخ‌گویی تأثیر دارد.
- فرضیه فرعی ۱۲. صلاحیت علمی و عملی بر پاسخ‌گویی تأثیر دارد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع هم‌بستگی و ترکیبی از جنبه‌های توصیفی و استنباطی است. ماهیت پژوهش، کاربردی و به‌ویژه در قالب پرسش‌نامه و مطالعه میدانی است. این پرسش‌نامه بر اساس مطالعات قبلی تهیه و به‌روش دلفی اعتبار سنجی شد تا از روایی و پایایی آن اطمینان حاصل شود. روش پژوهش شامل دو بخش استفاده از روش دلفی برای اعتبارسنجی پرسش‌نامه و معادلات ساختاری برای تحلیل داده‌های پژوهش است.

جامعه پژوهش متشکل از رئیس دانشگاه، معاونان دانشگاه، مدیر مالی و اعضای هیئت علمی در حوزه حسابداری، حسابداری، مدیریت، مالیات و اقتصاد در دانشگاه بصره عراق است. این مطالعه رویکردهای کمی و کیفی را ترکیب می‌کند و از نمونه‌گیری غیراحتمالی (هدف‌دار یا قضاوتی)، برای بخش کیفی و نمونه‌گیری احتمالی (تصادفی ساده)، برای بخش کمی استفاده می‌کند. در روش کیفی دلفی، ۲۰ خبره شناسایی شد و در نهایت ۱۲ نفر در پژوهش مشارکت کردند.

در این پژوهش، مصاحبه‌ها به صورت حضوری انجام شد. هر مصاحبه زمانی حدود ۳۰ تا ۴۵ دقیقه به طول انجامید. معیارهای انتخاب، عضویت در هیئت علمی دانشگاه بصره با تحصیلات دکتری یا بالاتر و سابقه تدریس بیش از ۱۰ سال و تخصص در زمینه حسابداری، مدیریت، حسابرسی، مالیات یا اقتصاد بود. برای تعیین اجماع اعضای پانل، از ضریب همخوانی کندال^۱ استفاده شد. برای بخش کمی، از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد که ۸۵ شرکت‌کننده از جامعه آماری ۱۱۰ نفری انتخاب شدند. روش گردآوری داده‌ها در این پژوهش، ترکیبی از مبانی نظری، برگرفته از کتاب‌ها، مقاله‌ها و پژوهش‌های قبلی با روش میدانی و با استفاده از پرسش‌نامه برای تحلیل کیفی و کمی بوده است. پرسش‌نامه در دو دوره دلفی^۲ بین نمونه آماری بخش کمی توزیع شد. اعتبار مطالعه بر جنبه‌های داخلی (اندازه‌گیری هدف پژوهش) و بیرونی (طراحی مطالعه) متمرکز شد. اعتبار درونی از طریق روایی محتوایی ارزیابی شد که توانایی ابزار را برای اندازه‌گیری هدف پژوهش ارزیابی کرد. این کار از طریق بازخورد کیفی خبرگان و روش‌های کمی مانند نسبت اعتبار محتوا (CVR) و شاخص اعتبار محتوا (CVI) انجام شد. پایایی با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی اندازه‌گیری شد که همسانی درونی را ارزیابی کرد. در این پژوهش، داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای IBM SPSS Statistics نسخه ۲۶، اسمارت پی‌ال‌اس نسخه ۳ و اکسل نسخه ۲۰۱۰ جمع‌آوری شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل‌سازی مبتنی بر واریانس و نرم‌افزار اسمارت پی‌ال‌اس انجام گرفت. فرایند تجزیه و تحلیل شامل شناسایی سؤال‌ها از طریق روش دلفی، حذف آن‌ها و استفاده از آمار توصیفی و استنباطی برای مطالعه خصوصیات شخصی پاسخ‌دهندگان و آزمون فرضیه‌ها بود.

یافته‌های پژوهش

مطالعه دلفی به منظور سنجش درصد پذیرش سؤال‌ها، طی سه مرحله در اختیار خبرگان قرار گرفت. در روش دلفی، تصمیم در خصوص سؤال‌ها بر اساس مطالعات پیشین بدین صورت است: پذیرش کمتر از ۳۰ درصد بیانگر عدم پذیرش سؤال‌ها، پذیرش مابین ۳۰ تا ۷۰ درصد بیانگر ارجاع به دور بعد و پذیرش بالای ۷۰ درصد بیانگر پذیرش سؤال است.

1. Kendall
2. Rand Delfi

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت شناختی مصاحبه شوندگان (مطالعه دلفی) و پاسخ‌دهندگان

عنوان علمی			جنسیت		
عنوان	فراوانی	درصد فراوانی	عنوان	فراوانی	درصد فراوانی
آقا	۱۰	۸۳/۳	استاد	۳	۲۵
خانم	۲	۱۶/۷	دانشیار	۳	۲۵
کل	۱۲	۱۰۰	استادیار	۶	۵۰
متغیر			مؤلفه‌ها		
جنسیت	آقا	۷۲	فراوانی	درصد فراوانی	
	خانم	۱۳			
رده سنی	زیر ۳۰ سال	۰			
	بین ۳۰ تا ۴۰ سال	۴۵			
	بین ۴۰ تا ۵۰ سال	۱۹			
	بالای ۵۰ سال	۲۱			
سابقه کاری	بین ۱۱ تا ۱۵ سال	۴۵			
	بین ۱۶ تا ۲۰ سال	۱۹			
	بالای ۲۰ سال	۲۱			
مدرک دانشگاهی	کارشناسی	۳۲			
	کارشناسی ارشد	۲۴			
	دکتری	۲۹			
	کل	۸۵			

منبع: یافته‌های پژوهش

در گام اول، پرسش‌نامه پژوهش در اختیار ۱۲ نفر از خبرگان قرار گرفت که حدود ۸۳ درصد (۱۰ نفر) مرد و ۱۷ درصد (۲ نفر) زن بودند. همچنین ۲۵ درصد خبرگان (۳ نفر) استاد، ۲۵ درصد (۳ نفر) دانشیار و ۵۰ درصد (۶ نفر) استادیار بودند. **جدول (۱)** ویژگی‌های جمعیت شناختی مصاحبه شوندگان و پاسخ‌دهندگان را نشان می‌دهد.

در مرحله اول مطالعه دلفی، سؤال ۱۱ از پرسش‌نامه صلاحیت علمی و عملی، به دلیل ۷۵ درصد عدم پذیرش حذف شد و سؤال‌هایی به مرحله بعد رفتند که میزان عدم پذیرش بین ۳۰ تا ۷۰ درصد داشتند. پس از اتمام مرحله اول، مرحله دوم مطالعه دلفی آغاز می‌شود. در مرحله دوم، تمامی سؤال‌ها بین ۴۰ تا ۷۰ درصد عدم قبولی داشتند و به مرحله سوم راه یافتند. با بررسی گام سوم در **جدول (۲)**، تمامی

سؤال‌ها با ضریب عدم قبولی بالاتر از ۷۰ درصد، از فرایند تحلیل حذف شدند. **جدول (۲)** تصمیم‌گیری در خصوص سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در گام‌های دوم و سوم مطالعه دلفی را نشان می‌دهد. در این پرسشنامه، تعداد ۱۸ سوال در خصوص مولفه پاسخگویی، ۱۱ سوال در مورد مولفه حمایت دولت، ۱۴ سوال در خصوص مولفه صلاحیت علمی و عملی، ۱۶ سوال در مورد مولفه سیستم‌های یکپارچه دولتی، ۱۱ سوال در خصوص مولفه ابزارها و فناوری‌های پیشرفته، ۲۰ سوال راجع به مولفه سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی و ۱۷ سوال در خصوص مولفه ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی در پرسشنامه مطرح شد.

جدول ۲: تصمیم‌گیری در خصوص سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در گام‌های دوم و سوم روش دلفی

عنوان پرسش‌نامه	گویه	گام دوم						گام سوم			تصمیم
		فراوانی بدون پاسخ	درصد پذیرش	فراوانی عدم پذیرش	درصد پذیرش	فراوانی عدم پذیرش	درصد پذیرش	فراوانی عدم پذیرش	درصد پذیرش	فراوانی عدم پذیرش	
۱۰. تا چه اندازه دانشگاه باید اهداف سیاسی کشور را در نظر بگیرد؟		۱۲	۰	۵	۷	۴/۷	۵/۳	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
۱۳. تا چه اندازه دانشگاه باید به رسانه‌ها و مطبوعات پاسخ‌گو باشد؟		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
۱۵. چه میزان دانشگاه به رسانه‌ها و مطبوعات باید به پاسخ‌گویی چه میزان باشد؟		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
۱۸. تا چه اندازه دانشگاه باید حکومت اسلامی و دین اسلام را مبنای پاسخ‌گویی قرار دهد؟		۱۲	۰	۵	۷	۴/۷	۵/۳	۱	۱۱	۸/۳	۹۱/۷
		۱۲	۰	۵	۷	۴/۷	۵/۳	۱	۱۱	۸/۳	۹۱/۷
		۱۲	۰	۵	۷	۴/۷	۵/۳	۱	۱۱	۸/۳	۹۱/۷
		۱۲	۰	۵	۷	۴/۷	۵/۳	۱	۱۱	۸/۳	۹۱/۷
۳. تا چه اندازه دولت حمایت دولت باید بودجه را به اشتغال دانشجویان در حال تحصیل تخصیص دهد؟		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۷	۵	۵/۳	۴/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
۶. تا چه اندازه نفوذ سیاسی علمی و مدیران در بودجه دانشگاه عملی نقش دارد؟		۱۲	۰	۴	۸	۳/۳	۶/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۴	۸	۳/۳	۶/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۴	۸	۳/۳	۶/۷	۳	۹	۲۵	۷۵
		۱۲	۰	۴	۸	۳/۳	۶/۷	۳	۹	۲۵	۷۵

ادامه جدول ۲: تصمیم‌گیری در خصوص سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در گام‌های دوم و سوم روش دلفی

عنوان پرسش نامه	گویه	گام دوم				گام سوم						
		فراوانی پذیرش	بدون پاسخ	فراوانی عدم پذیرش	درصد عدم پذیرش	فراوانی پذیرش	درصد پذیرش	فراوانی عدم پذیرش	درصد عدم پذیرش			
سنجش اثربخشی برنامه ریزی مالی	۹. پذیرش سیاسی مدیران چقدر بر بودجه دانشگاه تأثیر دارد؟ ۱۱. تا چه اندازه دانشگاه باید کارایی داشته باشد؟	۱۲	۰	۴	۸	۳/۳	۶/۷	۳	۹	۲۵	۷۵	عدم پذیرش
		۱۲	۰	۵	۷	۴/۷	۵/۳	۳	۹	۲۵	۷۵	عدم پذیرش

منبع: یافته‌های پژوهش

پرسش‌نامه پژوهش که با استفاده از روش دلفی تدوین شد، در اختیار ۸۵ نفر از متخصصان، از سمت‌ها و رشته‌های مختلف دانشگاهی در دانشگاه بصره عراق قرار گرفت. از میان پاسخ‌گویان، ۸۵ درصد مرد و ۱۵ درصد زن بودند. در خصوص رده سنی مشارکت‌کنندگان، ۵۳ درصد بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۲۲ درصد بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۲۵ درصد بالای ۵۰ سال بودند. در مورد سابقه کار، ۵۳ درصد از مشارکت‌کنندگان بین ۱۱ تا ۱۵ سال، ۲۲ درصد از آن‌ها بین ۱۶ تا ۲۰ سال و ۲۵ درصد بالای ۲۰ سال سابقه داشتند. سوابق تحصیلی ۳۸ درصد از مشارکت‌کنندگان کارشناسی، ۲۸ درصد کارشناسی ارشد و ۳۴ درصد دکتری بود.

مطابق با مبانی نظری و پیشینه پژوهش، عوامل حمایت دولتی، صلاحیت علمی و عملی، سیستم‌های دولتی یکپارچه، ابزارها و فناوری‌های پیشرفته و ارزیابی اثربخشی برنامه‌ریزی مالی در خصوص پاسخ‌گویی تعیین‌کننده است. این ساختارها از طریق بررسی روایی و پایایی تأیید شدند. روایی محتوایی توسط استادان محترم راهنما و مشاور تأیید شد، در حالی که روایی سازه با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی (CFA) و روایی تشخیصی، از طریق واریانس میانگین واریانس استخراج شده (AVE)^۱ مورد بررسی قرار گرفت. این پژوهش از روش PLS^۲ برای مدل‌سازی معادلات ساختاری و نمونه‌گیری بوت استرپ^۴ باز برای ارزیابی هم‌سویی سؤالات پرسش‌نامه در اندازه‌گیری مفاهیم مرتبط استفاده کرد. مقدار احتمال مربوط به عدم معنادار بودن بار عاملی برای تمامی سؤال‌ها صفر و کمتر از احتمال

1. Confirmatory Factor Analyze
2. Average Variance Extracted
3. Partial Least Square
4. Boot Strap

۰/۵ خطای نوع اول است. این نتیجه نشان می‌دهد که فرض اهمیت بار عاملی برای تمام سؤال جدول رد نمی‌شود. سؤال‌ها در توضیح مؤلفه‌های مربوط به خود از سطح بسیار مطلوبی برخوردارند؛ زیرا کمترین بار عاملی ۰/۳۴۳ و معیار پذیرش بار عاملی ۰/۳ است. اعتبار تشخیصی با استفاده از میانگین واریانس استخراج شده (AVE) ارزیابی شد. این اندازه‌گیری کمک می‌کند تا مشخص شود آیا سؤال‌ها به‌طور مؤثر مؤلفه مربوطه را از سایرین متمایز می‌کند یا خیر. حداقل معیار قابل قبول برای شاخص AVE در این مطالعه ۰/۵ است؛ به این معنا که سؤال‌ها باید حداقل نیمی از تغییرات مؤلفه مربوطه را توضیح دهند. بررسی جدول (۳) نشان می‌دهد که میانگین شاخص واریانس استخراج شده برای همه مؤلفه‌ها بیشتر از ۰/۵ است که اعتبار تشخیصی مطلوب برای سازه‌های پرسش‌نامه یا مؤلفه‌های پژوهش را نشان می‌دهد. پایایی ابزار اندازه‌گیری پژوهش نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ و ضریب پایایی ترکیبی (CR)^۱ ارزیابی شد. همچنین در جدول (۳)، نتایج ضرایب آلفای کرونباخ و پایایی مرکب برای همه مؤلفه‌ها درج شده است. طبق این جدول، ضرایب آلفای کرونباخ و مرکب، از سطح قابل قبول بالاتر است که نشان می‌دهد سازه‌های پرسش‌نامه از پایایی خوبی برخوردارند.

جدول ۳: بررسی مقادیر میانگین واریانس استخراج شده و ضرایب پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ مؤلفه‌های پژوهش

مؤلفه	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)		ضریب آلفای کرونباخ		ضریب پایایی ترکیبی (CR)	
	اندازه قابل قبول	سطح قابل قبول	اندازه قابل قبول	سطح قابل قبول	اندازه قابل قبول	سطح قابل قبول
ابزارها و فناوری‌های پیشرفته	۰/۶۰۳	۰/۵	۰/۷۰۴	۰/۷	۰/۷۳۴	۰/۶
ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی	۰/۵۷۸	۰/۵	۰/۷۰۹	۰/۷	۰/۷۸۵	۰/۶
برنامه‌ریزی	۰/۵۵۴	۰/۵	۰/۸۳۷	۰/۷	۰/۸۶۳	۰/۶
بودجه برنامه‌ای	۰/۶۴۹	۰/۵	۰/۸۸	۰/۷	۰/۸۹۴	۰/۶
حمایت دولت	۰/۷۱۸	۰/۵	۰/۷	۰/۷	۰/۷۳۵	۰/۶
سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی	۰/۶۷۹	۰/۵	۰/۷۲۸	۰/۷	۰/۷۹۶	۰/۶
سیستم‌های یکپارچه دولتی	۰/۵۸۸	۰/۵	۰/۷۰۹	۰/۷	۰/۷۸۶	۰/۶
صلاحیت علمی و عملی	۰/۶۰۲	۰/۵	۰/۷۳۸	۰/۷	۰/۷۵	۰/۶
پاسخ‌گویی	۰/۵۸۹	۰/۵	۰/۸۶۸	۰/۷	۰/۷۶۴	۰/۶

منبع: یافته‌های پژوهش

1. Composite Reliability

جدول ۴: شاخص HTMT^۱ برای تحلیل روایی و اگرایی مؤلفه‌های پژوهش

صلاحیت علمی و عملی	سیستم‌های یکپارچه دولتی	سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی	حمایت دولت	بودجه برنامه‌ای	برنامه‌ریزی	ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی	ابزارها و فناوری‌های پیشرفته
						۰/۴۹	ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی
						۰/۶۹	برنامه‌ریزی
				۰/۴۹	۰/۴۸	۰/۶۴	بودجه برنامه‌ای
			۰/۶۳	۰/۵۱	۰/۴۸	۰/۴۶	حمایت دولت
		۰/۵۳	۰/۵۰	۰/۶۹	۰/۵۰	۰/۵۱	سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی
	۰/۵۰	۰/۵۵	۰/۶۴	۰/۴۹	۰/۴۹	۰/۵۱	سیستم‌های یکپارچه دولتی
۰/۵۰	۰/۴۸	۰/۴۷	۰/۶۳	۰/۴۷	۰/۴۷	۰/۵۴	صلاحیت علمی و عملی
۰/۴۷	۰/۵۳	۰/۵۲	۰/۵۳	۰/۵۰	۰/۵۱	۰/۵۱	پاسخ‌گویی

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج جدول (۴) نشان می‌دهد که شاخص HTMT برای تمامی مؤلفه‌های پژوهش در بررسی متقابل، کمتر از ۰/۹ است که روایی و اگرایی قابل قبول برای مؤلفه‌های پژوهش را نشان می‌دهد. جدول (۵) محاسبه شاخص‌های آماری مؤلفه‌های پژوهش و نتیجه آزمون فرض نرمال بودن توزیع متغیرها را نشان می‌دهد.

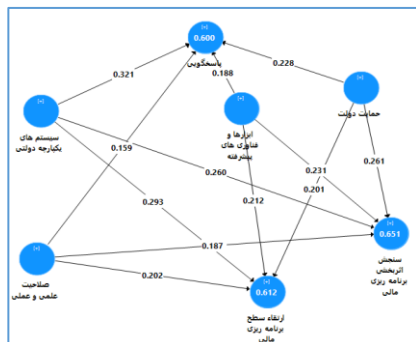
1. Heterotrait-Monotrait Ratio

جدول ۵: محاسبه شاخص‌های آماری مؤلفه‌های پژوهش و نتیجه آزمون فرض نرمال بودن توزیع متغیرها

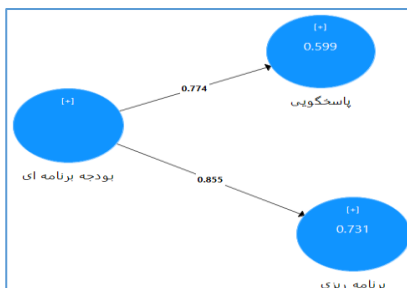
عنوان	پاسخ عمومی	حمایت دولت	صلاحیت علمی و عملی	سیستم‌های یکپارچه دولتی	ابزارها و فناوری‌های پیشرفته	سببش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی	ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی	بودجه برنامه‌ای	برنامه‌ریزی
حجم مشاهدات	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵
میانگین	۳/۴	۳/۶	۳/۵۲	۳/۵۴	۳/۵۶	۳/۵۱	۳/۴۸	۳/۵	۳/۴۹
میانه	۳/۹۳	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
مد	۴	۴/۳	۴/۱۷	۴/۱۹	۴/۱۸	۴/۱۷	۴/۱۲	۴/۲	۴/۱۴
انحراف معیار	۱/۰۲	۰/۹۶	۰/۹۶	۰/۹۸	۰/۹۴	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۹۶	۰/۹۹
ضریب چولگی	-۰/۷۵	-۰/۷۸	-۰/۶۸	-۰/۸	-۰/۷۳	-۰/۷۷	-۰/۷۱	-۰/۷۵	-۰/۷۴
ضریب کشیدگی	-۰/۰۷	۰/۱	-۰/۳۴	۰/۰۹	-۰/۱۵	-۰/۰۴	-۰/۲۴	-۰/۰۷	-۰/۱۳
کمترین مقدار	۱	۱/۲	۱/۲۵	۱/۱۳	۱/۲۷	۱/۱۱	۱/۱۸	۱/۲۱	۱/۱۴
بیشترین مقدار	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
آماره کولموگروف اسمیرنوف	۰/۲۱	۰/۲	۰/۲	۰/۱۹	۰/۱۹	۰/۲	۰/۲۱	۰/۱۸	۰/۲
مقدار احتمال نرمال بودن	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

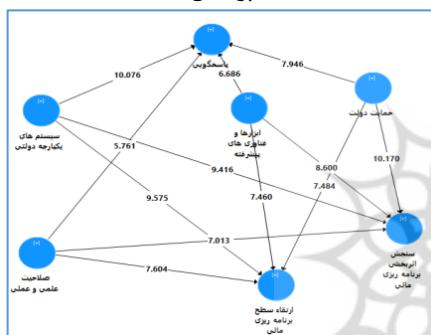
در جدول (۵)، میانگین تمامی متغیرهای پژوهش کمی، بالاتر از حد متوسط، یعنی ۳ است که از شرایط کمابیش مطلوب همه متغیرها حکایت می‌کند. با این حال، در سطح احتمال خطای نوع اول (۰/۰۵)، توزیع احتمال همه متغیرهای مورد مطالعه نرمال نیست. حداقل مربعات جزئی (PLS) یک روش ناپارامتریک است که برای اعتبارسنجی یک مدل با بررسی هم‌زمان نقش متغیرهای پنهان و آشکار استفاده می‌شود و به عنوان جایگزین مناسبی برای مدل معادلات ساختاری (SEM) عمل می‌کند. پی‌ال‌اس به اندازه نمونه حساسیت کمتری دارد و به نرمال بودن داده نیازی ندارد. در مواردی با حجم نمونه کوچک یا داده‌های غیرعادی، PLS جایگزین SEM می‌شود. در این پژوهش بر اساس روابط متغیرها در فرضیه‌های مورد آزمون، دو مدل ساختاری طراحی شده است.

شکل ۳. ضرایب مسیر در اولین مدل ساختاری پژوهش

شکل ۲. ضرایب مسیر در دومین مدل ساختاری پژوهش

شکل ۴. آماره تی مربوط به معنادار بودن ضرایب مسیر و بارهای عاملی در دومین مدل ساختاری و بارهای عاملی در اولین مدل ساختاری پژوهش

منبع: یافته‌های پژوهش

در شکل‌های (۲) و (۴)، ضرایب مسیر مثبت نشان‌دهنده تأثیر مستقیم است، در حالی که ضرایب منفی تأثیر معکوس متغیر مستقل بر متغیر وابسته را نشان می‌دهد. اگر مقدار مطلق ضریب مسیر کمتر از ۰/۵ باشد، نشان‌دهنده اثر ضعیف، بین ۰/۵ و ۰/۷ نشان‌دهنده تأثیر متوسط و مقادیر بالای ۰/۷ نشان‌دهنده تأثیر قوی است. در شکل‌های (۳) و (۵)، آماره t (۱/۹۶) برای مسیرها، اهمیت مسیر تأثیرگذار در سطح احتمال خطای نوع اول (۰/۰۵) را نشان می‌دهد.

جدول ۶: نتیجه آزمون فرضیه‌های پژوهش بر اساس تحلیل معادلات ساختاری پژوهش

فرضیه	مسیر مربوط به فرضیه	ضریب مسیر	آماره تی	مقدار احتمال رد فرضیه	نتیجه آزمون فرضیه در سطح احتمال خطای نوع اول ۰/۰۵
اصلی ۱	بودجه برنامه‌ای ← برنامه‌ریزی	۰/۸۵۵	۴۳/۶۰	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
اصلی ۲	بودجه برنامه‌ای ← پاسخ‌گویی	۰/۷۷۴	۲۸/۴۶	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۱	ابزارها و فناوری‌های پیشرفته ← ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی	۰/۲۱۲	۷/۴۶۰	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۲	حمایت دولت ← ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی	۰/۲۰۱	۷/۴۸۴	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۳	سیستم‌های یکپارچه دولتی ← ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی	۰/۲۹۳	۹/۵۷۵	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۴	صلاحیت علمی و عملی ← ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی	۰/۲۰۲	۷/۶۰۴	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۵	ابزارها و فناوری‌های پیشرفته ← سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی	۰/۲۳۱	۸/۶۰۰	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۶	حمایت دولت ← سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی	۰/۲۶۱	۱۰/۱۷	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۷	سیستم‌های یکپارچه دولتی ← سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی	۰/۲۶	۹/۴۱۶	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۸	صلاحیت علمی و عملی ← سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی	۰/۱۸۷	۷/۰۱۳	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۹	ابزارها و فناوری‌های پیشرفته ← پاسخ‌گویی	۰/۱۸۸	۶/۶۸۶	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۱۰	حمایت دولت ← پاسخ‌گویی	۰/۲۲۸	۷/۹۴۶	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۱۱	سیستم‌های یکپارچه دولتی ← پاسخ‌گویی	۰/۳۲۱	۱۰/۰۷	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.
فرعی ۱۲	صلاحیت علمی و عملی ← پاسخ‌گویی	۰/۱۵۹	۵/۷۶۱	۰/۰۰۰	رد نمی‌شود.

منبع: یافته‌های پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش بررسی تأثیر بودجه برنامه‌ای بر برنامه‌ریزی و پاسخ‌گویی دانشگاه‌های دولتی عراق، به‌ویژه در دانشگاه بصره بود. روش پژوهش شامل پیمایش مبتنی بر پرسش‌نامه و کار میدانی بود که در دسته پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد. پرسش‌نامه پژوهش بر اساس مبانی

نظری و پیشینه پژوهش تهیه و توسط گروه دلفی تأیید شد. جامعه آماری این پژوهش، رئیس دانشگاه، معاونان، مدیر مالی و اعضای هیئت علمی در رشته‌های حسابداری، حسابرسی، مدیریت، مالیات و اقتصاد، در دانشگاه بصره عراق بود. در این پژوهش از دو روش نمونه‌گیری در دو بخش کیفی و کمی استفاده شد. نمونه‌گیری در بخش کیفی، غیراحتمالی (نمونه‌گیری هدفمند یا قضاوتی) و در بخش کمی، احتمالی (تصادفی ساده) بود. در مجموع ۱۲ نفر از کارشناسان گروه دلفی در دور اول شرکت کردند و ۸۵ نفر از مدیران و اعضای هیئت علمی دانشگاه به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. یافته‌ها نشان داد که به‌کارگیری بودجه برنامه‌ای و ابعاد آن (ابزارها و فناوری‌های پیشرفته، حمایت دولت، سیستم‌های یکپارچه دولتی، صلاحیت علمی و عملی) بر پاسخ‌گویی تأثیر معناداری دارد. همچنین، به‌کارگیری بودجه برنامه‌ای و ابعاد آن (ابزارها و فناوری‌های پیشرفته، حمایت دولت، سیستم‌های یکپارچه دولتی، صلاحیت علمی و عملی) بر برنامه‌ریزی (ارتقای سطح برنامه‌ریزی مالی و سنجش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی) تأثیر معناداری دارد.

بر اساس نتایج، بین استفاده از بودجه‌ریزی برنامه‌ای و برنامه‌ریزی (فرضیه ۱) و همچنین پاسخ‌گویی (فرضیه ۲) رابطه معناداری وجود دارد. ضرایب مسیر (۰/۸۵۵) برای فرضیه یک و ۰/۷۷۴ برای فرضیه ۲ و آماره t (هر دو صفر) این یافته‌ها را به دلیل بالاتر بودن نسبت به سطح ۱/۹۶ تأیید می‌کند. یافته‌ها حاکی از آن است که بودجه‌ریزی برنامه‌ای، تأثیر بسزایی بر برنامه‌ریزی دارد که برای استفاده مؤثر از منابع ضروری است. برنامه‌ریزی مناسب، به سازمان‌ها کمک می‌کند تا به اهداف خود دست یابند و برنامه‌ریزی مالی، مدیران را قادر می‌سازد تا بودجه خود را در راستای اهداف سازمانی تخصیص دهند. این نتایج با نتایج یوسف (۲۰۲۰) سازگار است. او نیز دریافت که بودجه‌بندی برنامه‌ای، سطوح برنامه‌ریزی مالی را بهبود می‌بخشد و اثربخشی برنامه‌ریزی مالی را افزایش می‌دهد. علاوه‌براین، این مطالعه رابطه معنادار بین بودجه‌ریزی برنامه‌ای و پاسخ‌گویی را که برای شفافیت، پاسخ‌گویی و مدیریت مالی در دانشگاه‌ها بسیار مهم است، برجسته می‌کند. یافته‌های این مطالعه از این ایده حمایت می‌کند که بودجه‌ریزی برنامه‌ای، ابزاری مؤثر برای بهبود برنامه‌ریزی مالی و پاسخ‌گویی است. از آنجایی که بودجه‌ریزی برنامه‌ای بر اساس اهداف سازمانی است، استفاده از آن به افزایش پاسخ‌گویی مدیریت منجر می‌شود. این نتیجه با نتایج هارافونا (۲۰۱۷) سازگار است. او نیز به این نتیجه دست یافت که بودجه برنامه‌ای به شفافیت، پاسخ‌گویی و مدیریت مالی در دانشگاه‌ها کمک می‌کند. در مجموع، یافته‌های این مطالعه بر اهمیت بودجه‌ریزی برنامه‌ای در دستیابی به اهداف سازمانی و ارتقای پاسخ‌گویی در دانشگاه‌ها تأکید دارد.

یافته‌های این مطالعه تأثیر معنادار عوامل مختلف را بر بهبود برنامه‌ریزی مالی نشان می‌دهد.

به‌طور خاص، ابزارها و فناوری‌های پیشرفته (فرضیه فرعی ۱) در ارتقای سطوح برنامه‌ریزی مالی نقش مهمی دارند. نتایج نشان می‌دهد که استفاده از فناوری در برنامه‌ریزی مالی، می‌تواند به‌طور چشمگیری اثربخشی برنامه‌ریزی مالی را بهبود بخشد که با یافته‌های هارافونوا (۲۰۱۷) مبنی بر اینکه سیستم‌های یکپارچه و ابزارهای پیشرفته برای بودجه‌ریزی برنامه‌ای ضروری هستند، مطابقت دارد. این مطالعه همچنین نشان داد که حمایت دولت (فرضیه فرعی ۲) بر بهبود برنامه‌ریزی مالی تأثیر چشمگیری دارد. نتایج نشان می‌دهد که حمایت دولت می‌تواند به‌طور شایان توجهی سطوح برنامه‌ریزی مالی را بهبود بخشد که با پژوهش ریگی و همکاران (۲۰۲۰) همخوانی دارد. آن‌ها نیز معتقدند که دولت‌ها باید از سازمان‌ها و دانشگاه‌ها در زمینه کمک به دستیابی به اهداف مالی خود حمایت کنند. علاوه‌براین، مطالعه حاضر نشان داد که سیستم‌های دولتی یکپارچه (فرضیه فرعی ۳) به‌طور چشمگیری با بهبود سطوح برنامه‌ریزی مالی مرتبط هستند. نتایج نشان می‌دهد که دولت‌ها باید سیستم‌های یکپارچه‌ای را برای همه سازمان‌ها و دانشگاه‌ها، به‌منظور افزایش اثربخشی برنامه‌ریزی مالی پیاده‌سازی کنند. این نتیجه با دیدگاه هارافونوا (۲۰۱۷) که تأکید می‌کرد، سیستم‌های یکپارچه برای اصلاح سیستم‌های مالی و ارتقای شفافیت، پاسخ‌گویی و مالی ضروری هستند، همخوانی دارد. بر اساس نتیجه دیگر این مطالعه، تخصص علمی و عملی (فرضیه فرعی ۴) در بهبود سطوح برنامه‌ریزی مالی تأثیر بسزایی دارد. نتایج نشان می‌دهد که دانش و تجربه تخصصی در برنامه‌ریزی مالی، می‌تواند به فرایندهای برنامه‌ریزی دقیق‌تر و مؤثرتر کمک کند. این یافته با اهمیت کارشناسان در مقاله واپایانا (۲۰۲۱)، دانش عملی در مقاله آمبا و همکاران (۲۰۱۵) و درک علمی در مقاله جانستون (۲۰۱۶) برای بهبود برنامه‌ریزی مالی مطابقت دارد. به‌طور کلی، یافته‌های این مطالعه بر اهمیت عوامل مختلف در بهبود برنامه‌ریزی مالی، از جمله فناوری، حمایت دولت، سیستم‌های یکپارچه و تخصص علمی تأکید می‌کند.

یافته‌های این مطالعه تأثیر چشمگیر عوامل مختلف بر اثربخشی ارزیابی برنامه‌ریزی مالی را برجسته می‌کند. به‌طور خاص، ابزارها و فناوری‌های پیشرفته (فرضیه فرعی ۵) در ارزیابی اثربخشی برنامه‌ریزی مالی نقش مهمی دارند. نتایج نشان می‌دهد که استفاده از فناوری، مانند نرم‌افزار مالی برای ارزیابی برنامه‌ریزی مالی ضروری است. مائورو (۲۰۱۹) ضمن تأکید بر رابطه مستقیم بین بودجه برنامه‌ای و عملکرد دانشگاه، پیشنهاد کرد که تخصیص منابع و هزینه، می‌تواند برای ارزیابی عملکرد استفاده شود. این مطالعه همچنین نشان داد که حمایت دولت (فرضیه فرعی ۶) بر ارزیابی اثربخشی برنامه‌ریزی مالی تأثیر چشمگیری می‌گذارد. نتایج نشان می‌دهد که حمایت دولت می‌تواند سازمان‌ها و دانشگاه‌ها را قادر سازد تا برنامه‌های مالی دقیق و قابل ارزیابی تدوین کنند. این یافته با

مطالعه یوسف (۲۰۲۰) مطابقت دارد. او نیز معتقد است که بودجه‌ریزی برنامه‌ای، سطوح برنامه‌ریزی مالی را افزایش می‌دهد و فرصت‌هایی را برای ارزیابی اثربخشی فراهم می‌کند. این به سهم خود مسئولیت‌پذیری دانشگاه‌ها را در برابر جامعه افزایش می‌دهد (Lorensius et al., 2021).

بر اساس نتیجه دیگر این مطالعه، سیستم‌های دولتی یکپارچه (فرضیه فرعی ۷) بر ارزیابی اثربخشی برنامه‌ریزی مالی تأثیر شایان توجهی دارند. از سوی دیگر، مشخص شد که تخصص علمی و عملی (فرضیه فرعی ۸) در ارزیابی اثربخشی برنامه‌ریزی مالی بسیار تأثیرگذار است. نتایج نشان می‌دهد که دانش و تجربه تخصصی در برنامه‌ریزی مالی، می‌تواند به فرایندهای برنامه‌ریزی دقیق‌تر و مؤثرتر منجر شود. این یافته با مؤلفه اهمیت کارشناسان در مقاله ویاپانا (۲۰۲۱)، دانش عملی در مقاله آمبا و همکاران (۲۰۱۵) و درک علمی در مقاله جانستون (۲۰۱۶) در بهبود برنامه‌ریزی مالی مطابقت دارد. به‌طور کلی، یافته‌های این مطالعه بر اهمیت عوامل مختلف در ارزیابی اثربخشی برنامه‌ریزی مالی، از جمله فناوری، حمایت دولت، سیستم‌های یکپارچه و تخصص علمی تأکید می‌کند. برای دستیابی به یک سیستم جامع، ترکیب فناوری، امکانات و ابزار، در کنار متخصصان، دانش عملی و درک علمی ضروری است.

به‌طور خاص، ابزارها و فناوری‌های پیشرفته (فرضیه فرعی ۹) بر پاسخ‌گویی بسیار مؤثر است. نتایج نشان می‌دهد که استفاده از فناوری جدید مدیران را قادر می‌سازد تا مسئولیت‌پذیر و پاسخ‌گو باشند. این یافته با مطالعه هارافونوا (۲۰۱۷) مطابقت دارد. وی تأکید کرد که فناوری شفافیت، مسئولیت‌پذیری و نظم مالی را در دانشگاه‌ها ترویج می‌کند. این مطالعه همچنین نشان داد که حمایت دولت (فرضیه فرعی ۱۰) بر پاسخ‌گویی تأثیر چشمگیری دارد. نتایج نشان می‌دهد که حمایت دولت، باعث افزایش پاسخ‌گویی مدیریتی و نیز افزایش شفافیت می‌شود. این یافته با مطالعه مسیدانو و همکاران (۲۰۱۸) مطابقت دارد. آن‌ها نیز اهمیت فعالیت‌های دانشگاه برای توسعه اقتصادی و نقش حمایت دولت در پاسخ‌گویی مدیریتی را برجسته کرده‌اند.

بر اساس نتایج این پژوهش، سیستم‌های دولتی یکپارچه (فرضیه فرعی ۱۱) بر مسئولیت‌پذیری بسیار تأثیرگذارند. نتایج نشان می‌دهد که سیستم یکپارچه بودجه‌بندی کلیه سازمان‌ها و دانشگاه‌ها، به افزایش پاسخ‌گویی کمک می‌کند. این مطالعه همچنین نشان داد که تخصص علمی و عملی (فرضیه فرعی ۱۲) بر پاسخ‌گویی تأثیر چشمگیری دارد. نتایج نشان می‌دهد که دانش و تجربه تخصصی در برنامه‌ریزی مالی، به افزایش مسئولیت‌پذیری مدیران منجر می‌شود. این یافته اهمیت کارشناسان در مقاله ویاپانا (۲۰۲۱)، دانش عملی در مقاله آمبا و همکاران (۲۰۱۵) و درک علمی در مقاله جانستون (۲۰۱۶) در بهبود برنامه‌ریزی مالی مطابقت دارد.

پیشنهاده‌ها

بر اساس یافته‌های این مطالعه، پیشنهاد می‌شود که دانشگاه بصره یک بودجه برنامه‌ای جامع برای ارتقای برنامه‌ریزی مالی، افزایش پاسخ‌گویی و بهبود اثربخشی برنامه اتخاذ کند. دانشگاه می‌تواند از فناوری‌هایی مانند نرم‌افزار مالی، برای بهبود مدیریت مالی و پاسخ‌گویی استفاده کند. مدیران دانشگاه می‌توانند از بودجه‌بندی برای افزایش مسئولیت‌پذیری خود در قبال جامعه و ذی‌نفعان استفاده کنند. علاوه بر این، دانشگاه می‌تواند برای حسابداران، حساب‌برسان و مدیران، برنامه‌های آموزشی به‌منظور ارتقای مهارت‌های آن‌ها در استفاده از فناوری‌های جدید ارائه دهد. دولت همچنین می‌تواند با ارائه یک سیستم واحد برای همه دانشگاه‌ها و سازمان‌ها و تضمین شفافیت و پاسخ‌گویی، از تلاش‌های بودجه‌ریزی دانشگاه حمایت کند. دانشگاه بصره با اتخاذ یک برنامه بودجه جامع، می‌تواند مسئولیت‌پذیری خود را افزایش دهد، برنامه‌ریزی مالی را بهبود بخشد و در نهایت، به اهداف خود دست یابد.

محدودیت‌ها

با توجه به محدودیت‌های پژوهش حاضر، انجام مطالعه در کشورهای مختلف، به غلبه بر محدودیت تعمیم یافته‌ها به تنها یک کشور کمک می‌کند و بینش‌هایی را در این خصوص ارائه می‌دهد که چگونه نتایج ممکن است در زمینه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و سیاسی متفاوت باشد. گسترش تحقیقات به سایر سازمان‌های دولتی و خصوصی، به غیر از دانشگاه بصره، محققان را قادر می‌سازد تا کاربرد یافته‌ها را در محیط‌های مختلف سازمانی و انواع سازمان‌ها تجزیه و تحلیل کنند. همچنین، استفاده از روش‌های پژوهش کیفی، مانند رویکرد نظریه زمینه‌ای، امکان کاوش عمیق‌تر موضوع را فراهم می‌کند. این امر به شناسایی الگوها، مضامین و عواملی کمک می‌کند که ممکن است از طریق روش پرسش‌نامه مورد استفاده در مطالعه حاضر به دست نیامده باشد. بررسی مطالعه با استفاده از روش‌های رتبه‌بندی و سلسله‌مراتبی، تجزیه و تحلیل عمیق‌تری از یافته‌ها ارائه می‌دهد و بینش‌های ارزشمندی را درباره روابط بین متغیرها و پیامدهای آن‌ها برای پاسخ‌گویی، بودجه‌بندی و عملکرد سازمانی ارائه می‌دهد. با اجرای این پیشنهادها، مطالعات آتی می‌توانند بر محدودیت‌های موجود غلبه کنند و به درک قوی‌تری از موضوع کمک کنند و در نهایت، از هر دو حوزه علمی و عملی بهره ببرند.

- Abdel-Rahim, H., Liu, J. & Stevens, D. E. (2022). What Participative Budgeting Experiments Reveal about Agency Theory: Responsibility, Transparency, and Accountability. Transparency, and Accountability (December 5, 2022). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4293538>
- Akhoershaideh, A. H. O. & Alshoubaki, W. E. (2019). Public budgeting in Jordan: Governance structure and budget preparation process. *Journal of Social Sciences (COES&RJ-JSS)* Vol, 8. <https://doi.org/10.25255/jss.2019.8.2.270.278>
- Al-Banna, B. & Al-Sajili, S. & Shaker, A. (2022). A proposed entrance for the development of the general budget in Iraq to comply with contemporary modern trends and its impact on the entire government accounting system, Faculty of Commerce. *Egyptian Journal of Egyptian Studies*, 4(46), 71-97.
- Amemba, C.S., Nyaboke, P.G., Osoro, A. & Mburu, N. (2015). Challenges Affecting Public Procurement in Kenya. *European Journal of Business and Management*, 7(7), 271-280. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/54627435/5-libre.pdf?1507201312>
- Balogun, J., Hope Haley, V. & Gustafson, S. (2015). Exploring strategy change. (4th ed.). Harlow Press, UK: Pearson Education Publisher
- Bawono, A. D. B. (2015). The role of performance based budgeting in the Indonesian public sector (Doctoral dissertation, Macquarie University), 12-26.
- Christensen, T. & Lægreid, P. (2015). Performance and accountability-A theoretical discussion and an empirical assessment. *Public Organization Review*, 15(2), 207-225. <https://doi.org/10.1007/s11115-013-0267-7>
<https://doi.org/10.1007/s11115-013-0267-2>
- Clark, C., Menifield, C.E. & Stewart, L.M. (2018). Policy diffusion and performance-based budgeting. *International Journal of Public Administration*, 41(7), 528-534. <https://doi.org/10.1080/01900692.2016.1278384>
- Dadashi, I., Karnama, I. & Sadat Salmasi, M.H. (2019). The Impact of Accrual Accounting Implementation in the Public Sector on Government Accountability. *The financial accounting and auditing researches*, 10(40), 187-213. (in Persian)
- Dendy Akbar, S. & Ruhayat, R. (2018). Pengaruh Penerapan Anggaran Berbasis Kinerja Terhadap Kinerja Keuangan Pemerintah. *Jurnal Wawasan dan Riset Akuntansi*, 3(2), 93-106. <https://jurnal.unigal.ac.id/jawara/article/view/1383>
- Fakhrudin, W.M. (2016). Improving accounting information by using programs and performance budgeting: Applied research. Master Thesis, Middle Euphrates Technical University, Iraq.

- Fathia, N., Yusralaini, Y. & Anggraini, L. (2017). Pengaruh Penerapan Sistem Akuntansi Pemerintah Daerah, Penerapan Anggaran Berbasis Kinerja, Kejelasan Sasaran Anggaran, Sistem Pelaporan Kinerja Dan Pengendalian Akuntansi Terhadap Akuntabilitas Kinerja Instansi Pemerintah (Akip) (Study Kasus Skpd Di Prov (Doctoral dissertation, Riau University), 23-46. <https://www.neliti.com/publications/122544>
- Hakiki, R. M. & Africa, L. A. (2023). The Effect of Accountability, Transparency and Supervision on Value for Money based Budget Performance in Mojokerto City. *IJEED (International Journal of Entrepreneurship and Business Development)*, 6(2), 295-300. <https://jurnal.narotama.ac.id/index.php/ijebed/article/view/2183> <https://doi.org/10.29138/ijebed.v6i2.2183>
- Harafonova, O. (2017). Strategic approach to mechanism of budgeting in financial planning of agricultural enterprises. *Науковий вісник Полісся*, 2(1 (9)), 122-127. https://journals.urau.ua/nvp_chntu/article/view/102201 [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-2-1\(9\)-122-127](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-2-1(9)-122-127)
- Iyad, Sh. & Repaz, H. (2018). The possibility of implementing the program and performance budget and its role in rationalizing government spending A field study in a sample of government departments in the Kurdistan Region. *Gharee for Economics and Administration Sciences*, 15, 1-4
- Jackson, R. G. (2021). The Retention of First-Year Student-Athletes and the Direct Impact on Small Private Universities' Operating Budget (Doctoral dissertation, Northcentral University), 1-24. <https://www.proquest.com/openview/85708bc528bbec113038b2db9a9ac1152/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- Johnston, K. (2016). Differences and Similarities of Capital and Operational Budgeting. Available at <http://smallbusiness.chron.com>.
- Kheradmand, E. & Khani, N. (2021). A model for financial strategic Capabilities in successful Implementing of Operational Budgeting System in Branches Islamic Azad University. *Journal of Business Management*, 50(1), 224-238. (in Persian)
- Lorensius, L., Warman, W. & Tresia, Y. (2021). Kajian Literatur: Implementasi Performance-Based Budgeting Pada Institusi Pendidikan Tinggi di Indonesia. *Jurnal Pendidikan Dan Kewirausahaan*, 9(1), 118-131. <https://doi.org/10.47668/pkwu.v9i1.172>
- Mashkor, S., Abbas, H. & Laith, L. (2018). The use of program and performance budgeting as a tool for planning and control in government units (applied study). At Al-Muthanna University - Iraq, 2 (1), 1-10.
- Masindano, L., Makokha, E.N. & Namusonge, G. (2018). Factors Affecting Public Procurement in Transzoia County Government. *European Journal of Business and Management*, 10(9), 70-74. <https://core.ac.uk/download/pdf/234628313.pdf>

- Mauro, S. G. (2019). Public sector performance-based budgeting in Italy. *Performance-Based Budgeting in the Public Sector*, 125-140. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02077-4_6 https://doi.org/10.1007/978-3-030-02077-4_6
- Mimba, N. P. S., van Helden, G. J. & Tillema, S. (2013). The design and use of performance information in Indonesian local governments under diverging stakeholder pressures. *Public Administration and Development*, 33(1), 15-28. <https://doi.org/10.1002/pad.1612> <https://doi.org/10.1002/pad.1612>
- Mohammadi Bazargani A. & Mortazaniya, H. (2023). Participatory budgeting model in the university program and budget subsystem. *Journal of Budget and Finance Strategic Research*, 4 (2), 45-77. (in Persian)
- Mohseni Tonekaboni, S. & Toutian, S. (2022). Meta-analysis of barriers to the establishment of performance-based budgeting in the Iranian organizations. *Public Sector Accounting and Budgeting*, 2(4), 64-84. (in Persian)
- Musiega, A., Nyawira, L., Tsofa, B., Njuguna, R. G., Munywoki, J., Hanson, K. & Barasa, E. (2023). Budget monitoring, accountability practices and their influence on the efficiency of county health systems in Kenya. *PLOS global public health*, 3(11), e0001908. <https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0001908> PMID:37971963 PMCID:PMC10653478
- Namazi, M. & Rezaei, GH.R. (2020). Comprehensive Framework for Controlling Budgetary Slack in Governmental Agencies via Strategic Management Accounting. *The Journal of Planning and Budgeting*, 25(3), 3-31. (in Persian)
- Pattinaja, E. M., Lenggono, T. O., Wattimury, J. S. & Apituley, R. (2023). The Influence Of Budgeting Participation, Organizational Culture And Locus Of Control On Performance Accountability: A Case Study In Maluku Province Government. *Jurnal Ekonomi*, 12(01), 218-225. <https://ejournal.seaninstitute.or.id/index.php/Ekonomi/article/view/1220>
- Pourali, M. & Kakavan, S. (2016). The Feasibility of the Establishment of Performance Budgeting in Babol University of Medical Sciences and Health Services. *Management Accounting*, 9(28), 97-118. (in Persian)
- Pratt, B. (2019). Inclusion of marginalized groups and communities in global health research priority-setting. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 14(2), 169-181. <https://doi.org/10.1177/1556264619833858> PMID:30866721
- Price, A., Schwartz, R., Cohen, J., Scott, F. & Manson, H. (2016). Pursuing performance and maintaining compliance: Balancing performance improvement and accountability in Ontario's public health system. *Canadian public administration*, 59(2), 245-266. <https://doi.org/10.1111/capa.12151>

- Ragab, M. & Fadila, A. (2022). *The prospects for the development of the Syrian general budget, from balancing items and control to balancing programs and performance*, *Al-Baath University, Journal*, 44(4), 43-82.
- Rahim, S., Ahmad, H., Muslim, M. & Nursadirah, A. (2020). Disclosure of Local Government Financial Statements in South Sulawesi. In Brawijaya International Conference on Multidisciplinary Sciences and Technology (BICMSt 2020). *Atlantis Press*, 1-6. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.201021.001>
- Ranji Jafroudi, N. (2023). A Critique of Centralized Government Planning Thinking in Iran. *JMDP*, 35(4), 151-174. (in Persian) <https://doi.org/10.61186/jmdp.35.4.151>
- Rigby, D. K., Spits, J. & Berez, S. (2020). An Agile Approach to Budgeting for Uncertain Times. *Harvard Business Review*, 3 (2), 71-83. <https://lironline.com/wp-content/uploads/2020/HBR-Budgeting-in-Uncertain-Times.pdf>
- Sharifi, F., Sourani Yancheshmeh, R., Alizadeh, S., Mosleh, M. & Jahed, H.A. (2023). Identifying Factors Affecting the Productivity of Faculty Members. *JMDP*, 36(3), 61-88. (in Persian) <https://doi.org/10.61186/jmdp.36.3.61>
- Soleman, R. & Soleman, R. (2019). Penerapan Sistem Akuntansi Pemerintah Daerah, Kualitas Sistem Pengendalian Intern dan Pemanfaatan Teknologi Informasi Terhadap Akuntabilitas Kinerja Instansi Pemerintah. *Jurnal Hibualamo: Seri Ilmu-ilmu Sosial dan Kependidikan*, 3(1), 31-37. <https://journal.unhena.ac.id/index.php/sosialkependidikan/article/view/39>
- Suhartono, S., Roy Valiant, P. & Umanto Eko. P. (2022). The Alignment Challenges of Development Planning and Budgeting: Insights from Indonesia. *Technium Soc. Sci. J.*, 34, 54. <https://doi.org/10.47577/tssj.v34i1.7106>
- Syukur, A. (2018). Pengaruh Penerapan Sistem Akuntansi Pemerintah Daerah, Pemahaman Akuntansi dan Ketaatan pada Peraturan Perundangan terhadap Akuntabilitas Kinerja Instansi Pemerintah (Studi Kasus Badan Pendapatan Daerah Kabupaten Nganjuk). *Jurnal Ekonomi Dan Bisnis*, 1 (3), 1-18. <https://jim.unisma.ac.id/index.php/jra/article/view/10682> <https://doi.org/10.37301/jkaa.v18i1.99>
- Tabatabaei Mirhosseini, R., Rooh-ola-Amini Nejad, A. & Alavi, A. (2019). Budgeting methods and operations budgeting in government organizations. *Islamic Sciences Research and Studies*, 1(5), 29-44. (in Persian)
- Viapiana, F. (2021). A performance-based budget in the judiciary: allocation of resources and performance variability in first instance courts. An analysis of three case studies. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 33(2), 177-206. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-03-2020-0031>
- Yassin, S. A. & Abdullah, S. H. (2020). The Shift towards the Results-Oriented

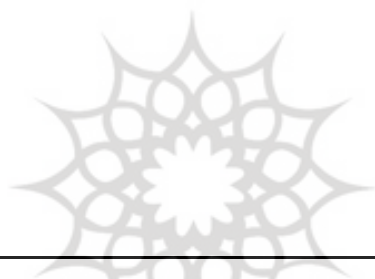
Budget and Its Impact on Government Performance Information.

Yusuf, M. (2020). The impact of local government accounting systems and performance-based budgeting on local government performance accountability. *Jurnal Economic Resource*, 3(2), 60-68.
<https://doi.org/10.57178/jer.v3i2.225>

فرسٹ لکچر

دوره ۳۷ - تابستان ۱۴۰۳ - شماره ۲ - پیاپی ۱۲۸

نحوه ارجاع به مقاله:

ستایش، محمدحسین؛ حمزه عباس مشاری، حلمی، و نمازی، نویدرضا (۱۴۰۳). تاثیر بودجه برنامه‌ای بر بهبود سطح برنامه‌ریزی و پاسخگویی دانشگاه‌های دولتی عراق با رویکرد ادراک خبرگان. *فرایند مدیریت و توسعه*، ۳۷(۲)، ۱۵۵-۱۸۳.

Setayesh, M.H, Hamzah Abass Mashari, H. & Namazi, N.R. (2024). The effect of Program Budget on Improving the Level of Planning and Accountability Processes of Iraqi Public Universities with an Expert Perception Approach. *Management and Development Process*, 37(2). 155-183.

DOI: [10.52547/jmdp.37.2.155](https://doi.org/10.52547/jmdp.37.2.155)

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Management and Development. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

